

УДК 343.8
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2023.19>

О. В. Ільїна
orcid.org/0000-0003-4848-3120
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Система кримінального правосуддя є фундаментальною основою будь-якого суспільства, відповідальним за підтримання громадського порядку, здійснення справедливого покарання та сприяння реабілітації правопорушників. У пошуках ефективної парадигми кримінального правосуддя потреба в альтернативних формах покарання набула значного визнання у всьому світі. Однією з таких альтернатив розглядається пробація – прагматичний метод, спрямований на зменшення навантаження на виправні установи та сприяння реінтеграції та реабілітації осіб, які вчинили правопорушення.

Пробація характеризується своєю реабілітаційною сутністю, коли правопорушники під наглядом відповідальних за пробацію фахівців відбувають покарання в громаді, дотримуючись визначених умов. Вказані умови можуть включати обов'язкове консультування, регулярну реєстрацію, громадські роботи або інші реабілітаційні програми. Пробація має не лише каральну, але й виправну мету, спрямовану на усунення першопричин злочинної поведінки та сприяння реінтеграції в суспільство як законслухняних громадян. Крім того, пробація є економічно ефективнішою порівняно з традиційним позбавленням волі, зменшуючи навантаження на пенітенціарну систему та дозволяючи ефективно розподіляти ресурси.

В українському законодавстві пробація все частіше визнається та сприймається як цінна альтернатива тюремному ув'язненню. Останніми роками були прийняті законодавчі положення та сформована відповідна державна політика для створення та регулювання програм пробації, що відображає зміну парадигми в бік більш збалансованого підходу до кримінального правосуддя. Розуміння нюансів пробації в Україні, зокрема критеріїв прийнятності, процедур винесення вироків і ролі відповідальних осіб за пробацію, є актуальним питанням для розуміння її потенційного впливу на правопорушників і суспільство в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з особливостями та

можливостями застосування пробації в системі покарань вивчали такі науковці як В. Гранкіна, Ю. Івчук, М. Івчук, О. Нікітіна, Н. Перепічка, Ю. Резнік, О. Янчук та ін. В той же час, залишаються невирішеними питання щодо дослідження практики реалізації пробації як альтернативи покаранню в українському контексті.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз особливостей і можливостей впровадження концепції пробації як інструменту альтернативного засобу покарання в контексті особливостей українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Пробація, як прогресивна альтернатива традиційному ув'язненню, є важливим аспектом сучасних систем кримінального правосуддя. Це реабілітаційний підхід, що ґрунтується на участі громади та спрямований на подолання злочинної поведінки та реінтеграцію правопорушників у суспільство. Поняття пробації охоплює низку визначених судом умов, яких особа повинна дотримуватися протягом певного періоду, що дозволяє їй залишатися в суспільстві під наглядом, а не перебувати в ув'язненні.

Основною метою пробації є досягнення балансу між притягненням правопорушників до відповідальності за їхні дії та сприянням їхній реабілітації. На відміну від ув'язнення, пробація надає пріоритет виправленню особи, зосереджуючись на усуненні основних причин злочинної поведінки. Це може включати обов'язкове консультування, громадські роботи або інші реабілітаційні програми, адаптовані до потреб та обставин особи [1; 2].

У рамках пробації співробітники пробації відіграють ключову роль. Вони діють як наглядачі та наставники реабілітації, забезпечуючи дотримання умов, визначених судом. Регулярні перевірки, оцінки та настанови є невід'ємними компонентами їхніх обов'язків. Участь службовця у сфері пробації допомагає відстежувати прогрес, вирішувати проблеми та надавати необхідну підтримку, щоб допомогти правопорушникам успішно завершити випробувальний термін [3].

Упровадження пробації в український правовий контекст тісно пов'язане з вимогами Європейського Союзу (ЄС) щодо вступу України до європейської спільноти держав та має на меті широкомасштабну адаптацію вітчизняного законодавства до якісно нових правових основ відносин між Україною та ЄС, слугуючи стратегічним орієнтиром для проведення комплексних соціально-економічних реформ в Україні. Рада Європи визначає пробацію як систему виконання покарань у суспільстві, що спрямована на правопорушника та включає комплекс виховних заходів. Пробація передбачає широкий спектр виховних заходів, таких як нагляд, моніторинг та допомога, спрямованих на залучення засудженого до суспільного життя та забезпечення громадської безпеки. Передбачена система пробації відображає відхід від каральних заходів до реабілітаційного підходу, уособлюючи трансформаційні зміни в системі кримінального правосуддя України [4].

У Великій Британії інститут пробації вважається каральним і правовим заходом. В Естонії він розглядається як звільнення від відбування покарання. Натомість у таких країнах, як Латвія та Швеція, зазначений інститут інтегрований у систему покарань. Слід відзначити, що інститут пробації та механізм його застосування розвивався по-різному відповідно до історичних особливостей кожної країни. У Норвегії служба пробації є невід'ємним сегментом пенітенціарної системи, спрямованим, насамперед, на забезпечення громадської безпеки [5].

У Сполучених Штатах Америки, досудова пробація представляє собою одну з форм покарання, при якій обвинувачений має виконувати умови випробувального терміну до набрання законної сили вироку. Важливо відзначити, що досудова пробація надається тільки у випадках, коли обвинувачений згоден на участь у передсудових випробувальних програмах, відповідаючи певним критеріям. Ці критерії включають відсутність двох або більше засуджень, відсутність наркотичної залежності, не є державним службовцем, якого обвинувачують у порушенні довіри громадськості, та не скоював злочин проти національної безпеки. Після успішного завершення підсудним випробувального терміну обвинувачення знімаються, що свідчить про його відсутність у кримінальному реєстрі. Це сприяє раціональному використанню часу та ресурсів держави, оскільки не потрібно проводити розслідування злочину та відбувати покарання, яке обвинувачений вже отримав у вигляді передсудової пробації [6].

У Швейцарії служба пробації діє від імені клієнтів досудового слідства в рамках функції досудової пробації і може розпочати свою діяль-

ність одразу після затримання особи. Початкове завдання полягає в допомозі особам, які контактують з правоохоронними та судовими органами, подолати свій перший досвід позбавлення волі, надаючи першочергову оцінку такому правопорушнику. У деяких кантонах вказане втручання було запроваджено з акцентом на запобігання самогубствам [7].

У Франції існують дві незалежні установи, які регулюються актуальним Кримінальним кодексом Франції: відстрочка виконання покарання та відстрочення призначення покарання. Використання пробації, як важливого аспекту альтернативного покарання, враховано в обох випадках: в разі відстрочки виконання покарання з режимом випробування та в обов'язковим виконанням суспільно корисних робіт, а також у випадку відстрочення призначення покарання з режимом випробування. У всіх зазначених сценаріях закон передбачає участь спеціального агента з пробації [8].

В Україні пробація набуває все більшого визнання та значення. Було створено правові норми, які регулюють програми пробації та визначають ролі та обов'язки різних зацікавлених сторін. Українська система пробації зосереджена на реінтеграції, реабілітації та зниженні рівня рецидивної злочинності. Правопорушники, яким надається пробація, мають можливість виправитися, реінтегруватися в суспільство та зробити позитивний внесок у розвиток своїх громад.

Пробація є значним кроком на шляху до більш реабілітаційного та збалансованого підходу до кримінального правосуддя. Акцент на виправленні правопорушників, реінтеграції в суспільство та економічній ефективності робить пробацію важливим інструментом для сучасних систем кримінального правосуддя, в тому числі й для України, у формуванні суспільства, яке надає пріоритет реабілітації та соціальній реінтеграції поряд із відповідальністю.

Пробація, як альтернатива традиційному позбавленню волі, була визнана і включена в українське законодавство як ключовий компонент системи кримінального правосуддя. Її запровадження та реалізація ознаменували значний зсув у підході України до роботи з правопорушниками, спрямований на більш ефективну реабілітацію та реінтеграцію в суспільство. У цьому контексті досліджується специфіка пробації в українській правовій системі з акцентом на законах, підзаконних актах та інституційній структурі, які регулюють її застосування.

Правову основу пробації в Україні створює насамперед Закон України «Про пробацію», який визначив основні принципи, завдання та механізми системи пробації. Законодавчий акт

передбачає, що пробація застосовується на основі принципів гуманізму, законності, індивідуального підходу, поваги до прав і свобод людини та недискримінації [9].

Пробація в Україні має кілька ключових особливостей, які вирізняють її як важливу альтернативу традиційним формам покарання в системі кримінального правосуддя. Ці особливості є невід'ємними для розуміння функціонування та ефективності системи пробації в українському контексті. Пробація в Україні застосовує індивідуальний підхід, адаптуючи втручання та умови до конкретних обставин кожного правопорушника. Центральним елементом української системи пробації є її акцент на реабілітацію та реформування. Основна мета полягає в усуненні першопричин злочинної поведінки та сприянні реабілітації правопорушника.

За останні роки Україна доклала значних зусиль для вдосконалення та розширення своєї системи пробації. Загалом, пробація в українському законодавстві демонструє прихильність до прийняття прогресивних і гуманних підходів до кримінального правосуддя. Впроваджуючи реабілітацію та реінтеграцію у свою правову систему, Україна прагне побудувати більш справедливе суспільство, дотримуючись міжнародних стандартів і принципів прав людини та соціальної інтеграції.

Пробація, як альтернативна форма покарання, пропонує безліч переваг і можливостей у системі кримінального правосуддя. Вона є життєздатним варіантом як для правопорушників, так і для суспільства в цілому, спрямованим на зменшення навантаження на виправні установи, реабілітацію осіб та підвищення рівня громадської безпеки. Пробація є економічно вигідною альтернативою традиційному ув'язненню. Утримання осіб у громаді під наглядом, як правило, є більш економічно вигідним, ніж утримання їх у виправних установах. Пробація допомагає зменшити переповненість в'язниць та слідчих ізоляторів. Переповненість є постійною проблемою в багатьох країнах, і пробація пропонує рішення, дозволяючи ненасильницьким правопорушникам відбувати покарання в громаді, зберігаючи при цьому громадську безпеку.

Система кримінальних покарань постійно еволюціонує, спонукаючи до перегляду наявних, недостатньо ефективних, ресурсовитратних або морально застарілих видів покарань. Ця потреба викликає необхідність доповнення новими формами покарання. Українське законодавство, підтримуючи вказаний підхід, через проєкт Закону України № 9185 від 05.04.2023 р. (який вже легітимізовано Верховною Радою України) спрямувало зусилля на впровадження покарання у формі пробаційного нагляду. Вказані законодавчі

новації сприятимуть гуманізації пенітенціарної системи та розширює можливості виправлення особи без її ізоляції від суспільства. Зазначений Закон України передбачає внесення змін до Закону України «Про пробацію», інші законодавчі акти з метою урегулювання повноважень суб'єктів, що відповідають за питання пробації, а також визначення порядку та умов виконання та відбування покарання шляхом пробаційного нагляду. Відзначені зміни реалізують включення пробаційного нагляду до системи кримінальних покарань в якості основного виду покарання, що надає можливість комплексно впливати на правопорушника, не ізолюючи його від суспільства. Запропоновано врахувати пробаційний нагляд в якості альтернативи обмеженню волі у санкціях статей Кримінального кодексу України. Виходячи з наявних законодавчих змін, арешт, як кримінальне покарання, можливо замінити пробаційним наглядом у випадках, коли це передбачено відповідними санкціями [10].

Розуміння ключових особливостей правових змін має важливе значення для оцінки ефективності та потенційного вдосконалення системи пробації в Україні. Індивідуальний та реабілітаційний характер пробації у поєднанні із залученням громади та принципами кримінального правосуддя позиціонує пробацію як прогресивний та гуманний підхід до подолання злочинної поведінки та сприяння соціальній реінтеграції.

Таким чином, пробація є прогресивною та корисною альтернативою традиційним формам покарання. Зосередженість на реабілітації, економічна ефективність, безпека суспільства та індивідуальний підхід роблять пробацію цінним інструментом у сучасних системах кримінального правосуддя, що сприяє виправленню та соціальній реінтеграції, зберігаючи при цьому громадську безпеку.

В той же час, однією з головних проблем пробації є недотримання правопорушниками умов, встановлених судом. Деяким правопорушникам важко дотримуватися умов, що призводить до підвищеного ризику рецидиву. Ефективне вирішення проблеми невиконання умов пробації потребує надійних механізмів нагляду та підтримки. Обмеженість ресурсів, у тому числі фінансування, персоналу та приміщень, може стати на заваді успішному впровадженню програм пробації. У деяких випадках відсутність або недоступність відповідних реабілітаційних програм, таких як консультування, професійна підготовка або лікування наркоманії, може перешкодити процесу реабілітації. Це обмеження вимагає збільшення наявності та доступності основних послуг для всіх суб'єктів пробації.

Соціально-економічні фактори, такі як безробіття, нестабільність житла та обмежений доступ

до освіти, можуть стати на заваді успішній реінтеграції. Подолання відповідних бар'єрів вимагає комплексного підходу, включаючи співпрацю з різними установами та громадськими організаціями.

Насамкінець, визнання та вирішення проблем і обмежень пробації має вирішальне значення для оптимізації її потенціалу як альтернативного інструменту покарання. Стратегічне планування, розподіл ресурсів, залучення громадськості та технологічний прогрес є ключовими факторами подолання цих перешкод і забезпечення успішної реабілітації та реінтеграції осіб у системі кримінального правосуддя.

Висновки. Таким чином, пробація є важливою та динамічною альтернативою традиційним формам покарання в системі кримінального правосуддя, яка робить акцент на реабілітації, реінтеграції та залученні громади. Пробація розглядається як багатогранний підхід до подолання злочинної поведінки, з особливим акцентом на її впровадженні та особливостях в українському правовому полі. Важливим є розуміння переваг, викликів та можливостей, які пропонує пробація, з метою сприяння комплексному розумінню її ролі в сучасному кримінальному правосудді.

Пробація демонструє реабілітаційну спрямованість, яка прагне усунути першопричини злочинної поведінки. Приспосовуючи втручання до індивідуальних потреб та обставин, пробація намагається спрямувати правопорушників до конструктивних змін та реінтеграції в суспільство. Цей людиноцентричний підхід означає зміну парадигми у філософії кримінального правосуддя, перехід від каральних заходів до більш інклюзивної системи.

Українська правова база пробації підкреслює важливість персоналізованих планів реабілітації, залучення громади та дотримання принципів відновного правосуддя. Однак шлях до ефективної пробації не позбавлений викликів. Недотримання законодавства, обмеженість ресурсів та доступність реабілітаційних програм – це лише деякі з перешкод, які необхідно подолати системам пробації. Вирішення вказаних проблем вимагає комплексних і спільних зусиль за участю не лише системи кримінального правосуддя, але й зацікавлених сторін і громадськості. Надалі існують багатообіцяючі можливості для вдосконалення системи пробації в Україні. Впровадження передових технологій для управління даними, сприяння стандартизації у впровадженні та зміцнення партнерства з громадськими організаціями, подальше удосконалення нормативно-правового забезпечення є ключовими напрямками.

Отже, пробація як інструмент альтернативного покарання має величезний потенціал для

сприяння позитивним змінам і зниження рівня рецидивної злочинності. Постійно оцінюючи та вдосконалюючи свою імплементацію, вирішуючи проблеми та використовуючи можливості, пробація може відігравати ключову роль у створенні справедливої, реабілітаційної та інклюзивної системи кримінального правосуддя, що в кінцевому підсумку сприятиме створенню безпечнішого та гармонійнішого суспільства.

Література

1. Янчук О. Б. Становлення та розвиток пробації в Україні: сучасний стан та перспективи. *Юридична Україна*. 2019. № 9. С. 15–22.
2. Івчук Ю. Ю., Івчук М. Ю., Нікітіна О. В. Пробація як інструмент виправлення осіб. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 40. С. 11–19.
3. Гранкіна В. Окремі аспекти реалізації досудової пробації в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020. № 5(45). С. 75–81.
4. Перепічка Н. Г. Інститут пробації в Україні: відповідність нормам міжнародного законодавства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 134–144.
5. Перепічка Н. Г. Запобігання кримінальним правопорушенням органами пробації в Україні: дис. докт. філософії: 081. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 304 с.
6. Winkler J. Probation—Past, Present, and Future. *Confederation of European Probation*. URL: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2022/11/Community-Corrections-Past-Present-Future.pdf>.
7. Кудіна Ю. О. Досвід зарубіжних країн щодо здійснення функції досудової пробації. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2018 р.)*. Харків, 2018. С. 118–123.
8. Резнік Ю. С. Інститут пробації: зарубіжний досвід і перспективи розвитку в Україні. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні: матеріали міжнародного круглого столу (22 червня 2018 року)*. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 100–102.
9. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>.
10. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-IX#Text>.

Анотація

Ільїна О. В. У статті розглядається концепція пробації як альтернативної форми покарання в українській правовій системі. – Стаття.

Пробація як інструмент альтернативного покарання в системі кримінального правосуддя привертає все більшу увагу в усьому світі завдяки своєму потенціалу збалансувати відповідальність з реабілітацією. Дослідження розглядає особливості, правову базу, переваги, виклики та можливості, пов'язані з пробацією в Україні. Українська правова система, спираючись на наявний світовий досвід, сприйняла пробацію як важливий елемент парадигми кримінального пра-

восуддя. Пробація в Україні характеризується індивідуальним підходом, пристосовуючи втручання та умови до конкретних потреб правопорушника. Реабілітація займає центральне місце, зосереджуючись на усуненні першопричин злочинної поведінки через консультування, терапію, професійну підготовку та освітні програми. Акцент на індивідуальній реабілітації спрямований на усунення першопричин злочинної поведінки, що знижує ризик рецидиву. Хоча пробація має численні переваги, включаючи економічну ефективність, зменшення переповненості в'язниць та безпеку в громаді, вона не позбавлена проблем. Невиконання законів, обмеженість ресурсів та велике навантаження на співробітників пробації створюють значні перешкоди. Подолання перешкод вимагає проведення інформаційних кампаній, а також розвитку технологій для вдосконалення систем управління даними та моніторингу. Можливості для покращення лежать у площині технологічного прогресу, стандартизації впровадження та посилення співпраці з громадськими організаціями. Підвищення обізнаності про реабілітаційний характер пробації та участь у превентивних ініціативах є ключовими кроками на шляху до зниження рівня рецидивної злочинності та побудови безпечного суспільства. Вирішуючи ці проблеми та використовуючи можливості, пробація може сприяти створенню більш реабілітаційної, справедливої та збалансованої системи кримінального правосуддя в Україні та за її межами.

Ключові слова: пробація, система покарання, державне управління, альтернативне покарання, правопорушення, пенітенціарна система.

Summary

Irina O. V. The article examines the concept of probation as an alternative form of punishment in the Ukrainian legal system. – Article.

Probation as an instrument of alternative punishment within the criminal justice system is

drawing increasing attention worldwide due to its potential to balance responsibility with rehabilitation. This research explores the specifics, legal framework, advantages, challenges, and opportunities associated with probation in Ukraine.

The Ukrainian legal system, drawing from global experience, has embraced probation as an essential element of the criminal justice paradigm. Probation in Ukraine is characterized by an individualized approach, tailoring interventions and conditions to the specific needs of the offender. Rehabilitation takes a central role, focusing on addressing the root causes of criminal behavior through counseling, therapy, professional training, and educational programs. The emphasis on individual rehabilitation aims to reduce the risk of recidivism.

Although probation offers numerous advantages, including economic efficiency, reduced prison overcrowding, and community safety, it is not without its challenges. Non-compliance with laws, resource limitations, and a heavy workload for probation officers create significant obstacles. Overcoming these obstacles necessitates informational campaigns and technological advancements to enhance data management and monitoring systems.

Opportunities for improvement lie in technological advancements, standardizing implementation, and strengthening collaboration with civil organizations. Increasing awareness of the rehabilitative nature of probation and participating in preventive initiatives are key steps toward reducing recidivism and building a safer society.

By addressing these issues and leveraging opportunities, probation can contribute to the creation of a more rehabilitative, fair, and balanced criminal justice system in Ukraine and beyond.

Key words: probation, punishment system, public administration, alternative punishment, crime, penitentiary system.